

Lletres Catalanes

Actes del Simposi Internacional **Josep Palau i Fabre** L'Alquimista

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Institució
de les Lletres
Catalanes

Actes del Simposi Internacional Josep Palau i Fabre (1917-2008) L'Alquimista

**Institut français, 9 de novembre de 2017
Institut d'Estudis Catalans, 2 de març de 2018
Fundació Palau, 3 de març de 2018**

A cura de Manuel Guerrero

Sumari

Introducció a l'edició dels textos del <i>Simposi Internacional Josep Palau i Fabre (1917-2008). L'Alquimista</i> Manuel Guerrero Brullet	15
--	----

Josep Palau i Fabre. L'Alquimista

Els <i>Poemes de l'Alquimista</i> com a <i>Gesamtkunstwerk</i> o obra d'art total D. Sam Abrams	23
---	----

La gènesi de <i>Poemes de l'Alquimista</i> Carme Barragan	31
--	----

Josep Palau i Fabre i Carl Gustav Jung: una lectura janguiana de <i>Poemes de l'Alquimista</i> Enric Balaguer	39
---	----

Palau i Fabre i el cànon de la literatura catalana del segle XX Pere Gimferrer	45
--	----

Dos poetes davant la poesia respectiva: Palau i Fabre i Riba Jordi Malé	53
---	----

Sumari

«Les nits incendiades»: l'erotisme en la poesia
de Josep Palau i Fabre
Anna Perera Roura 57

Josep Palau i Fabre, una escriptura total
Manuel Guerrero Brullet 63

Palau i Fabre i Itàlia
Francesco Ardolino 75

Paraula i alquímia
Lluís Solà 95

A propòsit del realisme històric: el cas Palau
Oriol Pi de Cabanyes 113

La descoberta de Josep Palau i Fabre
Àlex Broch 119

L'emergència Palau i Fabre en la revolta poètica
dels setanta
Vicenç Altaió 125

Josep Palau i Fabre i Edicions Proa
Oriol Izquierdo 131

Josep Palau i Fabre i el teatre

El teatre en francès de Josep Palau i Fabre
Jordi Coca 139

Palau i Fabre, poeta per sempre
David Castillo 145

Muntatges teatrals de Josep Palau i Fabre a la Universitat de les Illes Balears Antoni Artigues	153
--	-----

Aproximació a <i>Mots de ritual per a Electra</i> Rafel Fernández	159
---	-----

A propòsit de les reflexions de Josep Palau i Fabre sobre la tragèdia i el tràgic Jaume Pòrtulas	165
---	-----

Plató i el teatre de Palau i Fabre Montserrat Reig	173
--	-----

Lectures d'Heràclit de Palau i Fabre Montserrat Jufresa	177
---	-----

Josep Palau i Fabre i Pablo Picasso

Palau i Fabre: singularitat i nous camins en el context dels estudis picassians Eduard Vallès	191
--	-----

El concepte d'obra mestra en l'obra de Picasso segons Palau i Fabre Maria Choya	199
--	-----

L'obra de teatre <i>Homenatge a Picasso</i> de Josep Palau i Fabre en la constel·lació d'homenatges a Picasso el 1971 Jèssica Jaques Pi	207
--	-----

Palau <i>versus</i> Picasso. El creador com a demiürg Pilar Parcerisas	215
--	-----

Sumari

- «L'Edat de Pedra». Un poema de Palau i Fabre dedicat
a Joan Miró
Maria Josep Balsach 219

Josep Palau i Fabre i Antonin Artaud

- Artaud a Ivry, 1948
Évelyne Grossman 225

- Josep Palau i Fabre, lector i traductor
d'Antonin Artaud
Ricard Ripoll 241

nou. A la unió del resultat estètic i la visió humanística de l'obra s'hi suma el fet que es troba a la sala d'un gran museu. És una nova dimensió humana: mostrar i així perpetuar aquesta aventura plàstica, aquest «cristall perfecte d'un procés alquímic», contribuir així a la recepció de l'obra com a obra mestra i a la seva transcendència en la historiografia de l'art.

Agraïments: Malen Gual, Mireia Lite i Eduard Vallès.

L'obra de teatre homenatge a Picasso de Josep Palau i Fabre en la constel·lació d'homenatges a Picasso el 1971¹

Jèssica Jaques Pi

Professora Titular d'Estètica i Teoria de les Arts.

Departament de Filosofia. Universitat Autònoma de Barcelona

El 25 d'octubre del 1971 Pablo Picasso complia noranta anys. Molts foren els homenatges que personalitats del món de l'art, de la literatura, del pensament, del carrer, meravellades per la seva creativitat inesgotable, li reteren. Entre elles, Josep Palau i Fabre, que proposava una obra de teatre que amb tota simplicitat es titulava *Homenatge a Picasso*² i que fou estrenada el 19 d'octubre del 1971³ a La Cova del Drac del carrer Tuset de Barcelona. Incloïa l'actuació de Carme Sansa, Andrea Auric, Albert Socias i Ramon Teixidor, sota la direcció de Josep A. Codina. Els decorats foren de Yago Pericot, i juntament amb la música, de Joan Albert Amargós, incidiren en la dimensió contemporània de l'esdeveniment en una trobada, tan difícil com reeixida, entre el relat teatral, el vodevil, la tragèdia i el musical.⁴

Aquest article ubicarà l'*Homenatge a Picasso* de Palau i Fabre en una constel·lació de sentit dissenyada amb dos esdeveniments més,

1. Aquest article s'inscriu en el projecte del MINECO: HAR2015-64758-P «Los escritos de Picasso: textos teatrales» (IP: Jèssica Jaques).

2. Es publicà per primera vegada a la col·lecció «El Galliner» núm. 17 d'Edicions 62, Barcelona, 1972, amb pròleg de Josep A. Codina. Posteriorment es va incloure a PALAU I FABRE, J. *Obra literària completa I*. Barcelona: Ed. Galàxia Gutenberg / Cercle de Lectors, 2005, p. 399-440. Aquesta és l'edició citada.

3. Vegeu *Homenatge a Picasso, Serra d'Or*, any XIII, núm. 147, desembre del 1971.

4. La representació de l'obra del 21 de setembre del 1981 es troba a: <http://www.rtve.es/alcarta/videos/altres-programes-darxiu/arxiu-tve-catalunya-homenatge-picasso/1796090/>

un d'artístic i un de filosòfic. L'artístic portarà el nom propi de Richard Hamilton, el filosòfic, el de Nelson Goodman.

Representació d'*Homenatge a Picasso* del 19 d'octubre del 1971 a La Cova del Drac
Procedència: Arxiu del Serra d'Or. Foto: Pau Barceló

1. L'*Homenatge a Picasso* de Josep Palau i Fabre

El text de l'obra està precedit d'un «programa de mà», que sintetitza els diversos actes (sis a la primera part, set a la segona) i serveix com a guia del relat que Palau elabora sobre Picasso, ara en forma dramàtica, és a dir, de caire totalment diferent de les monografies assagístiques que havia consagrat a l'artista. Val a dir que aquesta diferència rau fonamentalment en el grau d'emancipació de Palau

respecte a Picasso i la incidència creativa del seu text, no només com a autor teatral, sinó àdhuc en el relat picassà. Així, Palau relata aquí un Picasso que sempre ultrapassa la visualitat per ubicar-se en l'àmbit performatiu, de manera que *Homenatge a Picasso* pot ser llegit com el lloc on es produeix el gir performatiu en el relat picassà:

L'Univers de Picasso, múltiple i canviant, és eminentment plàstic i, molt sovint, teatral. Els personatges, els objectes, els colors mateixos, actuen al seu davant, hi desfilen, creant un veritable ballet o representació. Era inevitable que alguns d'aquests personatges —una part d'aquest univers— s'incorporessin i volguessin venir sobre escena. És reconèixer, una vegada més, les qualitats altament fecundants de l'obra de Picasso i una manera força escaient, creiem, de retre-li homenatge.⁵

Aquest gir performatiu en el relat picassà donarà molt de si en la literatura crítica, i encara té molt per oferir, en un joc entre un text performatiu (el de Palau) i un referent performatiu (les diferents etapes picassianes); el conjunt és distribuït d'aquesta manera:

Primera part	I. 1900	II. Els 4 Gats	III. Època blava	IV. Època rosa	V. Classicisme mediterrani	VI. Les senyoretes del carrer Avinyó	
Pròleg							
Segona part	I. Cubisme	II. Parade	III. Cubisme representatiu	IV. Minotauromàquia	V. La guerra (I)	VI. La guerra (II)	VII. La pau

En cadascun dels actes apareixen «cançons», que prenen un protagonisme determinant en el gir performatiu en el relat sobre Picasso.

5. PALAU I FABRE, J., primeres paraules del «programa de mà», *Homenatge a Picasso*, p. 401.

2. L'homenatge a Picasso de Richard Hamilton: *Picasso's Meninas*

Richard Hamilton, *Picasso's Meninas*, 57 x 49 cm
Procedència: Tate Modern. Foto: Scala, Florència

Richard Hamilton (1922–2011), artista britànic dedicat a la pintura, al gravat i al collage amb una estètica fundadora del pop art del Regne Unit, feu el 1973 el seu peculiar homenatge a Picasso amb un aigua-fort titulat *Picasso's Meninas*. L'obra més emblemàtica de Hamilton és *Just what is it that makes today's homes so different, so appealing?*, un collage del 1956, just un any abans que Picasso realitzés la seva sèrie sobre *Las Meninas* de Velázquez. Aquest collage de Hamilton és ben petit (26 cm x 25 cm), però tingué una eficàcia històrica majúscula.

Picasso's Meninas feia una mena de *da capo* tan divertit com lloador des de la variació que Picasso feu respecte a l'obra de Velázquez en la sèrie ubicada al Museu Picasso de Barcelona des del 1968. De fet, el títol de Hamilton ja no indicava «*Las Meninas* fetes per Picasso», sinó una cosa així com «els personatges de *Las Meninas* de Velázquez substituïts per Picasso i algunes de les seves creacions més emblemàtiques de les èpoques més representatives», en una empresa similar al relat de Palau, però ara en la simultaneïtat de la imatge i no en la successió del text. Hamilton mateix explica el perquè de la substitució:

Las Meninas [de Velázquez] afavorien l'oportunitat de recórrer la gamma dels períodes de Picasso en una planxa única. [...] l'escena de *Las Meninas* de Velázquez podia comportar moltíssima acció, i les ambigüitats misterioses [...] permetien en certa mesura la interacció narrativa tot jugant amb substitucions de personalitats i d'estils.⁶

Com en el text de Palau i Fabre citat més amunt, aquí el que regeixen són l'acció i l'escena, és a dir, la consideració dramaturgica i metamòrfica de l'univers picassà (i, en el cas de Hamilton, també de *Las Meninas* originàries). Àdhuc és podria afirmar que ambdós homenatges a Picasso, el de Palau i el de Hamilton, responen a la lògica teatral i biològica (de metamorfosi vital en el temps), i que resulta ben fructífer contemplar el gravat mentre es llegeix el text. No endebades Palau designà amb aquesta paraula el procediment picassà habitual.⁷

Val a dir que *Picasso's Meninas* fou inicialment un projecte d'homenatge a Picasso en el seu norantè aniversari, que arribà a Hamilton

6. HAMILTON, R. *Collected Words 1953-1982*. Stuttgart i Londres: Thames & Hudson, 1982, p. 106.

7. Vegeu la introducció que fa Palau i Fabre en la traducció al català d'*El desig agafat per la cua* de Núria Mirabet i Cucala i Michèle Pendanx, Barcelona: Ed. 62, 1989, p. 11–12.

com a invitació de la Propylaen Press (Berlín) el 1971, i que acabà sent un homenatge al Picasso mort. Hamilton volgué que fos una col·laboració amb Aldo Crommelynck, el gravador de Picasso. D'altra banda, resulta esclaridor per a la configuració imaginària del *da capo* dissenyat per Hamilton tenir en compte que aquest contemplà per primera vegada *Las Meninas* de Velázquez el 1972, i que possiblement coneixia bé la sèrie picassiana, atès que estuejava assíduament a Cadaqués des del 1963. Cal tenir en compte també, per enfortir el grau de reconeixement que Hamilton esmerçava en el seu homenatge, que els personatges del rei i la reina al mirall són substituïts per un autoretrat i pel retrat de l'artista Rita Donagh, la seva companya.

3. L'homenatge a Picasso de Nelson Goodman

El filòsof nord-americà Nelson Goodman (1906-1998), professor de Harvard, viatjà a Barcelona el 1971 i visità el Museu Picasso. Quedà fascinat per la sèrie *Las Meninas*, i escriví un article que no es va publicar fins al 1988, titulat «Variations on variation or Picasso back to Bach»,⁸ en el qual traslladava per primera vegada el terme *variació* de l'àmbit de la música al de la pintura. Val a dir que l'article té el mèrit de ser el primer escrit filosòfic sobre *Las Meninas* de Picasso, en afinitat al que quinze anys abans

escriví Michel Foucault sobre *Las Meninas* de Velázquez. Goodman arriba a afirmar:

8. GOODMAN, N. «Variations on variation or Picasso back to Bach», *Reconceptions in Philosophy and other Arts and Sciences*. Cambridge (MA): Hackett, 1988, p. 67-83.

En pintura, les variacions més impressionants són els estudis de Picasso sobre *Las Meninas* de Velázquez.⁹

Goodman subratlla en el text la llibertat creativa que suposa el terme *variació*, en una tensió ben fructífera entre el vincle umbilical amb l'obra variada (*Las Meninas* de Velázquez) i l'emancipació creativa del resultat (la sèrie picassiana). Des d'aquesta perspectiva, i per emfatitzar els trets que fan que els tres homenatges presentats puguin dissenyar una constel·lació, cal assenyalar que *Picasso's Meninas* de Hamilton és una variació de *Las Meninas* de Velázquez que té en compte la variació que és la sèrie picassiana i en dissenya un *da capo*, mentre que l'*Homenatge a Picasso* de Palau i Fabre seria una variació transmèdia: Palau fa una variació en text dramàtic d'algunes de les obres més emblemàtiques de Picasso, especialment reeixides en la cinquena escena de la segona part, dedicada a Guernica. Addueixo la «variació» que Palau en fa en el text dramàtic que inicia l'escena, a mode de focus que pot facilitar l'emergència de la constel·lació que he presentat en aquestes pàgines:

El quadre anterior serà brutalment interromput per un soroll de alta-baix; esclat de bombes, xiulets de sirenes, sorolls d'avions, llums intermitents com llampecs. Els personatges correran esparverats per l'escena sense acabar de saber on anar. L'espai escènic serà ocupat per una mena de gran triangle o de piràmide negra, de proporcions dilatades. Un arbre sec, sense fulles ni flors, carbonitzat, podrà ser col·locat al davant d'aquest triangle. Un llum —una bombeta elèctrica encesa— pot penjar enmig de l'escena, damunt de l'angle més alt del teatre.¹⁰

9. GOODMAN, N. «Variations on variation», p. 76

10. PALAU I FABRE. *Homenatge a Picasso*, p. 432.